

Παράγοντες που πιθανόν να επηρεάσουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στην εφαρμογή πληροφοριακού συστήματος στις υπηρεσίες ψυχικής υγείας

Factors that may effect the attitude of health professionals towards the implementation of information system in mental health services

Authors: Ανέστης Βασιλείου¹; Δέσποινα Μιχαήλ²; Χαραλάμπους Γεώργιος³; Γελαστοπούλου Ελένη⁴

1 - BSc, MSc, PhD(c) Νοσηλευτικός Λειτουργός Τμήμα εισδοχής ανδρών (Θαλ 23) Νοσοκομείου Αθαλάσσης - Κύπρος

2 - BSc Νομικός (Ειδικευμένη Δικηγόρος) Νομική Υπηρεσία Κυπριακής Δημοκρατίας Λευκωσία - Κύπρος

3 - MD, MSc, PhD, Αναπλ. Καθηγητής Ακαδημικός Υπεύθυνος Μεταπτυχιακών Σπουδών Πανεπιστήμιο Frederick Λευκωσία-Κύπρος

4 - Καθηγήτρια Υγιεινής Ιατρική Σχολή Πανεπιστήμιο Πάτρας Ελλάδα

Περίληψη

Εισαγωγή: Με τις σύγχρονες εξελίξεις, είναι πλέον γεγονός ότι ο όγκος των πληροφοριών που σχετίζονται με τη φροντίδα του ασθενούς έχει αυξηθεί κατά πολύ, λόγω της ενσωμάτωσης μεγάλου αριθμού εργαστηριακών και παρακλινικών εξετάσεων στους φάκελους των ασθενών αυξάνοντας σημαντικά τον όγκο τους. Επιπλέον, τα διαχειριστικά καθήκοντα των ιατρών και των νοσηλευτών γίνονται διαρκώς περισσότερα καθώς η πολυπλοκότητα των ιδρυμάτων παροχής υπηρεσιών υγείας αυξάνεται. Οι Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας (ΥΨΥ) επιδιώκουν συνεχώς να εξελισσονται με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, έχοντας ως πρότυπο τη σχετική πολιτική παρόμοιων υπηρεσιών του εξωτερικού. Στο πλαίσιο αναβάθμισης παρόμοιων υπηρεσιών, πολλά Ευρωπαϊκά κράτη εφάρμοσαν πληροφοριακά συστήματα για κάλυψη των αναγκών της κάθε Υπηρεσίας. Στην Κύπρο δυστυχώς, έως και σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί οποιοδήποτε σύστημα μηχανοργάνωσης, παρά το γεγονός ότι τα σημερινά δεδομένα απαιτούν την άμεση ανάπτυξη και εφαρμογή ενός Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος (ΟΠΣ).

Σκοπός: Να μελετηθούν οι παράγοντες που πιθανόν να επηρεάσουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στην εισαγωγή ενός ΟΠΣ στις ΥΨΥ.

Μέθοδος: Η εν λόγω έρευνα πληροί τις προϋποθέσεις μελέτης συστηματικής ανασκόπησης. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η αναζήτηση σχετικής ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων όπως EMBASE, MEDLINE, CINAHL, COCHRANE, SCIENCE, PUBMED, BIOMED, E-MEDICINE.

Αποτελέσματα: Τα άρθρα που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση έχουν δημοσιευθεί μεταξύ του 2003 και του 2017. Από το σύνολο των 9 μελετών που επιλέγηκαν, οι 5 διεξήχθησαν σε Ευρωπαϊκές χώρες, και συγκεκριμένα 4 την Ελλάδα και 1 τη Σουηδία. Αντίθετα, εκ των 4 υπολοίπων, 3 αφορούν την Τουρκία και 1 την Αιθιοπία. Επτά μελέτες ήταν ποσοτικές, συνεπώς εργαλείο μελέτης αποτέλεσε κάποιο ερωτηματολόγιο, 1 ήταν ποιοτική και 1 ήταν μεικτή. Συμπεράσματα: Η ηλικία, το φύλο, το έτος λήψης πτυχίου, τα επίπεδα εκπαίδευσης σε θέματα τεχνολογίας, τα χρόνια προϋπηρεσίας και η εμπειρία των λειτουργών υγείας με ηλεκτρονικούς υπολογιστές είναι οι κυριότεροι δημογραφικοί παράγοντες που ενδεχομένως να επηρεάσουν τη στάση τους. Περαιτέρω, ένα επιτυχές ΟΠΣ πρέπει να είναι γρήγορο, εύκολο και φιλικό στη χρήση του, ούτως ώστε να γίνει αντιληπτό, χρήσιμο και προσιτό από όλους τους επηρεαζόμενους λειτουργούς.

Λέξεις κλειδιά: Παράγοντες που επηρεάζουν, Στάση, Επαγγελματίες Υγείας, Πληροφοριακό Σύστημα.

Abstract

Introduction: Due to the modern technological developments, the amount of information relevant to patient care has increased significantly, mainly since the incorporation of a large number of laboratory and diagnostic work in the folders of patients, whose volume has increased considerably. Furthermore, the administrative duties of doctors and nurses become increasingly more, as the complexity of health care institutions upsurges. The Public Mental Health Services Department of Cyprus (PMHSD) is constantly seeking to evolve in order to improve the quality of services provided, by following the policies adopted by similar services abroad. As part of upgrading similar services, many European Member States have implemented Information Systems (IT). On the other hand, Cyprus has not implemented any IT system yet, disregarding the current circumstances which require the immediate development and implementation of an Integrated Information System (IIS).

Aim: To study the factors that may affect the attitudes of health professionals towards the introduction of an IIS in PMHSD.

Method: This research meets the requirements of a systematic review study. The researcher reviewed the relevant Greek and international literature, accessed through electronic databases such as EMBASE, MEDLINE, CINAHL, COCHRANE, SCIENCE, PUBMED, BIOMED, E-MEDICINE.

Results: Nine articles were included in the review, all of them published between 2003 and 2017. Five were conducted in European Member States, namely four in Greece and one in Sweden. Out of the four others, three concern Turkey and one Ethiopia. Seven studies were quantitative, where the study tool was a questionnaire, one was qualitative and one was of mixed methodology.

Conclusions: The major demographic factors that may affect health care professionals' attitude towards an IIS are age, sex, year obtaining a degree, level of technology-related education, overall years of service and individuals' experience with computers. Additionally, a successful IIS should be quick, easy and user-friendly, in order for it to be understood and appreciated, useful and accepted by all the health care professionals affected by it.

Keywords: Factors that affect, Attitude, Health Professionals, Information System.

Εισαγωγή

Οι Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας (ΥΨΥ) Κύπρου είναι η μοναδική δημόσια υπηρεσία που καλύπτει αφ'ης στιγμής τις ανάγκες των πολιτών του κράτους σε θέματα ψυχικής υγείας. Ως εκ τούτου, επιβάλλεται να καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα προγραμμάτων και ενεργειών σχετικών με τη θεραπεία, την αποκατάσταση και την πρόληψη με γνώμονα σαφώς την προαγωγή της υγείας. Η οργάνωση της φροντίδας στην εν λόγω υπηρεσία είναι εξατομικευμένη, δηλαδή έγκειται στις ιδιαίτερες ανάγκες του ασθενή και της οικογένειάς του. Παράλληλα, είναι απαραίτητη η συνεργασία με άλλες εμπλεκόμενες υπηρεσίες και φορείς κρατικούς, κοινοτικούς ακόμη και εθελοντικούς, ούτως ώστε να καταστεί η λειτουργία της αποτελεσματική (Υπουργείο Υγείας 2011).

Αδιαμφισβήτητα, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται ένα φαινόμενο ραγδαίας ανάπτυξης στον ευρύ κλάδο της τεχνολογίας και της αυτοματοποίησης γενικότερα, ανά το παγκόσμιο. Σχετική βιβλιογραφία ορίζει την τεχνολογία ως ένα ενοποιημένο και σύνθετο σύστημα που συντελείται από ετερογενή στοιχεία όπως μηχανές, τεχνικές υπολογισμού και έλεγχου, όργανα και μεθόδους σχεδιασμού και ορθολογισμού (Αγραφιώτης 1994).

Οι συνέπειες του προαναφερθέντος φαινομένου σε συνάρτηση με τη σημερινή πραγματικότητα είναι, αφενός, το ότι έχει ενσωματωθεί μεγάλος αριθμός εργαστηριακών και παρακλινικών εξετάσεων στους φακέλους ασθενών, επιδιώκοντας την επίτευξη της καλύτερης δυνατής φροντίδας τους, που κατά συνέπεια έχει αυξήσει σημαντικά τον αριθμό των πληροφοριών που απαραίτητα πρέπει να εσωκλείονται στο φάκελο του κάθε ασθενή. Αφετέρου, καθώς η πολυπλοκότητα των ιδρυμάτων παροχής υπηρεσιών υγείας αυξάνεται, τα διαχειριστικά καθήκοντα των ιατρών και των νοσηλευτών γίνονται διαρκώς περισσότερα (Λούσα 2010).

Οι ΥΨΥ επιδιώκουν συνεχώς να εξελίσσονται με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, έχοντας ως πρότυπο τη σχετική πολιτική παρόμοιων υπηρεσιών του εξωτερικού. Στο πλαίσιο αναβάθμισης παρόμοιων υπηρεσιών, πολλά Ευρωπαϊκά Κράτη εφάρμοσαν Πληροφοριακά Συστήματα για κάλυψη των αναγκών της κάθε Υπηρεσίας. Στην Κύπρο δυστυχώς, έως και σήμερα δεν έχει εφαρμοστεί οποιοδήποτε σύστημα μηχανοργάνωσης, παρά το γεγονός ότι τα σημερινά δεδομένα απαιτούν την άμεση ανάπτυξη και εφαρμογή ενός Ολοκληρωμένου Πληροφοριακού Συστήματος (ΟΠΣ). Αντίθετα, οι εν λόγω Κυπριακές υπηρεσίες χρησιμοποιούν ακόμα το ετεροχρονισμένο χειρόγραφο σύστημα, το οποίο, όπως διαφάνηκε μέσα από αποτελέσματα και συμπεράσματα προηγούμενων μελετών, παρουσιάζει σοβαρές δυσλειτουργίες επηρεάζοντας σε γενικό βαθμό την ποιότητα της φροντίδας και την λειτουργικότητα των ΥΨΥ (PatriciaW . Lyer 2006).

Σε κρατικό επίπεδο, έχει πραγματοποιηθεί μόνο μια σχετική έρευνα για τις ΥΨΥ, η οποία αφορούσε την αναγκαιότητα εφαρμογής ενός ΟΠΣ. Η έρευνα αυτή συμπεραίνει ότι η ορθή μέθοδος ένταξης της πληροφορικής της

υγείας σε μια υπηρεσία όπως οι ΥΨΥ απαιτεί οργάνωση καθώς και να ακολουθηθούν τα απαραίτητα βήματα, στα οποία θα γίνει αναφορά πιο κάτω. Με άλλα λόγια, επειδή το ΟΠΣ θα αποτελέσει καινοτομία στο χώρο των ΥΨΥ, αν δεν ακολουθηθούν τα ορθά βήματα η εγκατάστασή του πιθανόν να αποτύχει παταγωδώς (Βασιλείου 2012). Τα ορθά βήματα υιοθέτησης μιας καινοτομίας (Rogers 1995), είναι τα εξής: το αρχικό στάδιο, κατά το οποίο ο οργανισμός (ΥΨΥ) λαμβάνει γνώση της καινοτομίας, δι-αμορφώνει συμπεριφορά και αξιολογεί το νέο προϊόν ή υπηρεσία, και το στάδιο της εφαρμογής, στο οποίο ο οργανισμός λαμβάνει θετική ή αρνητική απόφαση υιοθέτησης της καινοτομίας. Δηλαδή, η διαδικασία περιλαμβάνει τη μετάβαση από τη γνώση της καινοτομίας, στη διαμόρφωση συμπεριφοράς, στην απόφαση επιλογής ή απόρριψης της καινοτομίας και τέλος στην εφαρμογή και επιβεβαίωση της ληφθείσας απόφασης. Εφαρμόζοντας τα όσα έχουν λεχθεί για την ανάπτυξη ενός ΟΠΣ στις ΥΨΥ, αρχικά και αναπόφευκτα πρέπει να μετρηθεί η στάση των επαγγελματιών υγείας. Με αυτό τον τρόπο θα διαλευκανθεί και θα καταστεί κατανοητή η συμπεριφορά των λειτουργών απέναντι στην εφαρμογή μιας καινοτομίας. Τόσο η μέτρηση της εν λόγω στάσης, όσο και η διερεύνηση της έρευνας σε μελέτη των, κατά την άποψη των μελλοντικών χρηστών, αναγκαίων, λειτουργικών, κατάλληλων και εύχρηστων πληροφοριακών εφαρμογών που πρέπει να συμπεριληφθούν στο ΟΠΣ αποτελούν το πρώτο βήμα ένταξης της πληροφορικής της υγείας στις ΥΨΥ.

Σκοπός της έρευνας

Να μελετηθούν οι παράγοντες που πιθανόν να επηρεάσουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στην εισαγωγή ενός ΟΠΣ στις ΥΨΥ.

Μεθοδολογία

Η εν λόγω έρευνα πληροί τις προϋποθέσεις μελέτης συστηματικής ανασκόπησης. Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε ήταν η αναζήτηση σχετικής ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σε ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων όπως Medline, Pubmed και Google scholar. Οι λέξεις κλειδιά που χρησιμοποιήθηκαν είναι οι ακόλουθες: Παράγοντες που Επηρεάζουν, Στάση, Επαγγελματίες Υγείας, Πληροφοριακό Σύστημα.

Συγκεκριμένα, κατά την αναζήτηση στις βάσεις δεδομένων των λέξεων κλειδιών, στο Medline βρέθηκαν 72 άρθρα στην αγγλική, ενώ στο Pubmed εμφανίστηκαν 8 στην αγγλική γλώσσα. Στην περίπτωση του Google Scholar, εμφανίστηκαν 1460 άρθρα στην ελληνική και σημαντικά μεγαλύτερος αριθμός άρθρων στην αγγλική γλώσσα. Μετά από ανάγνωση αρκετών τίτλων επιλέγηκαν 18 άρθρα για περαιτέρω αξιολόγηση.

Άρα, από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας προέκυψαν αρχικά 98 άρθρα, εκ των οποίων τα 58 απερρίφθησαν έπειτα από ανάγνωση της περίληψης, ενώ τα 39 επιλέγηκαν για περαιτέρω αξιολόγηση του πλήρους κειμένου της δημοσίευσης. Από αυτά, 30 άρθρα απερρίφθησαν γιατί δεν ανταποκρίνονταν στα προκαθορισμένα κριτήρια

εισόδου. Συνεπώς, παραμένουν 9 άρθρα, για τα οποία κρίθηκε ότι πληρούν τα κριτήρια εισόδου, εκ των οποίων τα 3 ήταν γραμμένα στην ελληνική γλώσσα. Το γενικό κριτήριο απόρριψης των άρθρων κατά την αναζήτηση, ήταν η απουσία άμεσης σύνδεσης τους με τον τίτλο και το θέμα της εργασίας. Ειδικά κριτήρια τέθηκαν ως προς το δείγμα των ερευνών, το οποίο θα έπρεπε να αποτελείται από επαγγελματίες υγείας, από φοιτητές ιατρικής και νοσηλευτικής σχολής και μέλη του διοικητικού προσωπικού, οι οποίοι να εργάζονταν σε νοσοκομεία, τα οποία δεν θεωρήθηκε απαραίτητο να έχουν εγκατεστημένο κάποιο πληροφοριακό σύστημα.

Οι πρωτογενείς πηγές επιλέγηκαν βάσει των κάτωθι κριτηρίων: Αρχικά, η γλώσσα συγγραφής των άρθρων να είναι η ελληνική ή η αγγλική.

Τα άρθρα να είναι δημοσιευμένα σε έγκυρα επιστημονικά περιοδικά.

Οι λέξεις-κλειδιά των άρθρων να έχουν σχέση με το εννοιολογικό περιεχόμενο του τίτλου της εργασίας.

Τέλος, η χρονολογία συγγραφής των άρθρων να εκτείνεται μεταξύ του 2003 και του 2017. Αρχικά, είχε αποφασιστεί ότι η χρονολογία συγγραφής τους πρέπει να επεκτείνεται από το 2010-2017 ούτως ώστε οι μελέτες που θα συμπεριληφθούν να θεωρηθούν αντικειμενικά σύγχρονες. Στη συνέχεια, η αναζήτηση επεκτάθηκε μέχρι και το 2003 ώστε να συμπεριληφθεί ένα ακόμη άρθρο το οποίο παρουσιάζει σημαντικά στοιχεία όπου αξίζει να σημειωθούν, ενώ παράλληλα τα δεδομένα του δεν θεωρήθηκαν πεπαλαιωμένα.

Αποτελέσματα

Όπως έχει ήδη λεχθεί, τα άρθρα που συμπεριελήφθησαν στην ανασκόπηση έχουν δημοσιευθεί μεταξύ του 2003 και του 2017. Από το σύνολο των 9 μελετών που επιλέγηκαν, οι 5 διεξήχθησαν σε Κράτη Μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης, και συγκεκριμένα 4 στην Ελλάδα και 1 στη Σουηδία. Αντίθετα, εκ των 4 υπολοίπων, 3 αφορούν την Τουρκία και 1 την Αιθιοπία. Επτά μελέτες ήταν ποσοτικές, συνεπώς εργαλείο μελέτης αποτέλεσε κάποιο ερωτηματολόγιο, 1 ήταν ποιοτική και 1 ήταν μεικτή. Ακολουθεί συνοπτική ανάλυση των μελετών.

Παρουσίαση Μελετών

Η πρώτη μελέτη που χρησιμοποιήθηκε, διεξήχθη από την Καλαφάτη, Μ. (2003). Πρωταρχικός σκοπός της μελέτης αυτής, ήταν να διερευνηθεί κατά πόσο μπορεί να συσχετιστεί η στάση των επαγγελματιών υγείας, δηλαδή το Ιατρικό, Νοσηλευτικό και Διοικητικό Προσωπικό τεσσάρων Γενικών Νοσοκομείων της Αθήνας και ενός Γενικού Νοσοκομείου της Θεσσαλονίκης με δημογραφικούς ή άλλους παράγοντες. Συνολικά ερωτήθηκαν 213 νοσηλευτές, 173 ιατροί και 164 διοικητικοί υπάλληλοι (N=550), ηλικίας 18-65 ετών, όλων των επαγγελματικών επιπέδων και που εργάζονταν με πλήρες ωράριο. Η προσέγγιση της διερεύνησης έγινε με το ερωτηματολόγιο Nurse Attitude Toward Computer (NATC) των Stronge και Brobt (1985), του οποίου η αξιοπιστία και εγκυρότητα πιστοποιήθη

κε μέσω πιλοτικής μελέτης. Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο Statistical Package for the Social Sciences (SPSS) 10. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στα Νοσοκομειακά Πληροφοριακά Συστήματα (ΝΠΣ) είναι οι εξής:

Αρχικά η ηλικία των λειτουργών είναι καθοριστικής σημασίας. Φάνηκε ότι όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία τους, τόσο πιο αρνητική δύναται να είναι η στάση τους απέναντι στα πληροφοριακά συστήματα. Παράλληλα, η στάση των λειτουργών φαίνεται να επηρεάζεται από το φύλο. Η πιο πάνω έρευνα συμπεραίνει ότι οι γυναίκες είναι περισσότερο αντιδραστικές από τους άντρες ως προς το συγκεκριμένο ζήτημα. Αναμενόμενα, το επίπεδο εκπαίδευσης των λειτουργών υγείας, καθώς και προηγούμενη εμπειρία τους σε θέματα ηλεκτρονικών υπολογιστών πιθανόν να επηρεάζει τη στάση τους. Συγκεκριμένα θετική στάση φάνηκε να κατέχουν λειτουργοί με υψηλότερα επίπεδα εκπαίδευσης και με περισσότερη εμπειρία σε θέματα ηλεκτρονικών υπολογιστών, ενώ αντίθετα πιο αρνητική φάνηκε να είναι η στάση λειτουργών με μεγάλο αριθμό χρόνων προϋπηρεσίας.

Η δεύτερη έρευνα που χρησιμοποιήθηκε, διεξήχθη από τους Τσορομώκος, Δ. και συν (2014), οι οποίοι εξέτασαν τους παράγοντες που διαμορφώνουν τη στάση των χρηστών-επαγγελματιών υγείας ως προς τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Οι ερευνητές διεξήγαγαν μια κοινωνική έρευνα στο Γενικό Νοσοκομείο της Λακωνίας, στην Ελλάδα, με δείγμα 300 (N=300) επαγγελματίες υγείας. Ειδικότερα 90 ιατροί, 108 νοσηλευτές και 102 διοικητικοί λειτουργοί έλαβαν μέρος. Όλο το δείγμα συμπλήρωσε το ερωτηματολόγιο NATC των Stronge και Brobt (1985). Ο τρόπος διεξαγωγής της στατιστικής ανάλυσης των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με το στατιστικό πακέτο SPSS 19. Τα αποτελέσματα έδειξαν, όπως και στην προηγούμενη έρευνα, ότι η ηλικία, τα συνολικά έτη στην υπηρεσία και η χρονολογία λήψης πτυχίου, είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στην χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών. Η τρίτη έρευνα που επιλέχθηκε, ασχολείται με την καταγραφή των προβλημάτων του πληροφοριακού συστήματος «Φίλιππος» μέσα από τα μάτια των λειτουργών υγείας του Γενικού Στρατιωτικού Νοσοκομείου Αθηνών (ΓΣΝΑ). Με ερευνητή την Γκόντεβα, Μ. (2011), η έρευνα αποτέλεσε μελέτη περίπτωσης των στάσεων και αντιλήψεων των επαγγελματιών αυτών. Το δείγμα αποτέλεσαν 90 λειτουργοί υγείας (N=90) και συγκεκριμένα 42 ιατροί και 48 νοσηλευτές. Ως μεθοδολογικό εργαλείο λήψης δεδομένων, χρησιμοποιήθηκε ένα αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο το οποίο συντάχθηκε βάσει του σκοπού της έρευνας. Η στατιστική ανάλυση των δεδομένων έγινε με το στατιστικό πακέτο Predictive Analytics Software (PAWS). Τα αποτελέσματα έδειξαν, μεταξύ άλλων, ότι το σύστημα στερείται ταχύτητας και ευελιξίας. Επίσης, η διασύνδεση, μέσω αυτού, όλων των τμημάτων του νοσοκομείου, καθώς και η προστασία δεδομένων φαίνεται να απασχολούν το δείγμα της συγκεκριμένης έρευνας. Τέλος, το δείγμα αναφέρει ότι αρκετά προβλήματα προσαρμογής του με το σύστημα

πιθανόν να λυθούν με την παροχή καλύτερης εκπαίδευσης.

Η τέταρτη έρευνα που αναλύθηκε ανήκει στους Torakaya, S.G, και Kaya, N. (2014). Έλαβε χώρα στην Τουρκία και εξετάζει τη γνώση και τη στάση των νοσηλευτών, σχετικά με τη χρήση Πληροφοριακών Συστημάτων στα Νοσοκομεία. Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν νοσηλευτές που εργάζονται σε δύο πανεπιστημιακά νοσοκομεία της Τουρκίας (N=688), οι οποίοι επιλέγησαν με τυχαία στρωματοποιημένη δειγματοληψία. Τα δεδομένα συνελέγησαν διαμέσου δύο ποσοτικών ερωτηματολογίων, το Multicomponent Assessment of computer literacy (MACL) και το Pretest for attitudes Toward Computers in healthcare Assessment Scale (PATCH)V.2. Στη συνέχεια, ακολούθησε ανάλυση των δεδομένων με το στατιστικό πακέτο SPSS 17. Παραδόξως, τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι η στάση των νοσηλευτών απέναντι στη χρήση πληροφοριακών συστημάτων δεν επηρεάζεται από το φύλο, την ηλικία, το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, τη νοσηλευτική εμπειρία ή τον τίτλο εργασίας. Οι νοσηλευτές απεδείχθησαν γενικά θετικοί στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και συμφώνησαν ότι τα πληροφοριακά συστήματα είναι απαραίτητα.

Η συγγραφέας Kaya, N. (2011), σε προηγούμενη έρευνα, η οποία επιλέχθηκε πέμπτη, για περαιτέρω διερεύνηση, θέλησε να προσδιορίσει τους συγκεκριμένους παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των νοσηλευτών ως προς τη χρήση ηλεκτρονικού υπολογιστή στο χώρο εργασίας τους. Για το σκοπό αυτό σχεδιάστηκε μια μελέτη περίπτωσης με μέγεθος δείγματος 890 νοσηλευτές (N=890), εργαζόμενους σε ένα δημόσιο και ένα πανεπιστημιακό Νοσοκομείο της Τουρκίας. Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της σκόπιμης δειγματοληψίας, Τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για τη συλλογή δεδομένων ήταν δύο ερωτηματολόγια, το MACL και το PATCH V.2. Τη συλλογή δεδομένων ακολούθησε στατιστική ανάλυση με το εργαλείο SPSS 11. Τα αποτελέσματα υποδεικνύουν ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των νοσηλευτών απέναντι στα πληροφοριακά συστήματα είναι η ηλικία, η οικογενειακή κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο, ο τίτλος θέσης εργασίας και η εμπειρία στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, με τον ίδιο τρόπο όπου αναφέρει η ανάλυση της πρώτης έρευνας πιο πάνω.

Η έκτη έρευνα που πληρούσε τα κριτήρια, διεξήχθη από τους Atay, S. et al, (2014), οι οποίοι έθεσαν ως σκοπό τη διερεύνηση της σχέσης μεταξύ φοιτητών νοσηλευτικής και μαιευτικής και της χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών στον τομέα της υγείας. Το μέγεθος του δείγματος έφτασε τους συνολικά 247 φοιτητές νοσηλευτικής και μαιευτικής (N=247). Το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο δειγματοληψίας χωρίς πιθανότητα (non-probability sampling method). Τα δεδομένα συλλέχθηκαν μέσω της συμπλήρωσης δύο ποσοτικών ερωτηματολογίων από τους φοιτητές, το Questionnaire for demographic information, και το PATCH V.2. Τα αποτελέσματα έδειξαν θετική στάση των φοιτητών Νοσηλευτικής και Μαιευτικής, απέναντι στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών στον τομέα Υγείας.

Επίσης, το ποσοστό αποδεκτικότητας ήταν υψηλότερο στους φοιτητές που είχαν περισσότερη εμπειρία με ηλεκτρονικούς υπολογιστές.

Οι Vazikis, A. et al (2010) διεξήγαγαν την έβδομη έρευνα που έχει επιλεγεί, στην Ελλάδα, με σκοπό την εξέταση πιθανής συσχέτισης μεταξύ της στάσης των επαγγελματιών υγείας απέναντι στη χρήση των Τεχνολογιών Πληροφορικής και Επικοινωνιών (ΤΠΕ) στο χώρο της υγείας και διαφόρων δημογραφικών παραγόντων. Το δείγμα μεγέθους 223 ατόμων (N=223), ηλικίας 39 (\pm 19), επιλέχθηκε με τυχαία δειγματοληψία και αποτελείται από διοικητικό, ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό από τρία Δημόσια Νοσοκομεία. Τα δεδομένα συλλέχθηκαν χρησιμοποιώντας τα ερωτηματολόγια Questionnaire of demographic element και Questionnaire «16-19 Computer Attitudes Scale». Βάσει των αποτελεσμάτων, οι εργαζόμενοι που χρησιμοποιούν ΤΠΕ τείνουν να έχουν πιο θετική στάση απέναντι στην τεχνολογία, γεγονός το οποίο πιθανόν να οφείλεται στο ότι αντιλαμβάνονται καλύτερα ότι ένα ΟΠΣ θα προσδώσει οφέλη τόσο στο χώρο εργασίας τους, όσο και στις καθημερινές αρμοδιότητες που τους ανατίθενται. Επιπρόσθετα, οι νεότεροι ηλικιακά εργαζόμενοι απεδείχθησαν πιο εξοικειωμένοι με τη χρήση ΤΠΕ, ενώ οι πιο εξειδικευμένες ειδικότητες αναφέρουν ότι τα ΤΠΕ είναι σημαντικό βοήθημα στην αποτελεσματική διεκπεραίωση της δουλειάς τους. Οι εργαζόμενοι μεγαλύτερης ηλικίας, καθώς και οι εργαζόμενοι που έχουν λάβει μόνο πρωτοβάθμια εκπαίδευση έφεραν αντίθετη άποψη. Οι Sukums, F. et al (2014), διενήργησαν μια Συγχρονική Μελέτη με σκοπό να διερευνήσουν τη γνώση, την εμπειρία και τη στάση των λειτουργών υγείας ως προς τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών, πριν την εφαρμογή του συστήματος Qualmat electronic CDSS. Η έρευνα διεξήχθη στη Σουηδία, με δείγμα 108 λειτουργών υγείας (N=108). Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε Δομημένο ερωτηματολόγιο. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι η ηλικία, τα συνολικά έτη Υπηρεσίας και η χρονολογία λήψης πτυχίου είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη διερευνούμενη στάση, καθώς και ότι οι άντρες λειτουργοί είναι πιο θετικοί ως προς τη χρήση του Qualmat electronic CDSS από τις γυναίκες λειτουργούς.

Τέλος, η γνώση χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών των επαγγελματιών υγείας σε νοσοκομεία της Αιθιοπίας αποτέλεσε το αντικείμενο έρευνας των Alwan, K. et al (2015). Δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν 554 επαγγελματίες υγείας (N=554), οι οποίοι εργάζονταν σε επτά νοσοκομεία, δεκαεννέα ιδρύματα υγείας και δέκα ιδιωτικές κλινικές. Για τη στατιστική ανάλυση των δεδομένων χρησιμοποιήθηκε το SPSS 16. Τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι το επίπεδο γνώσης χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών και πληροφοριακών συστημάτων στα συγκεκριμένα νοσοκομεία είναι χαμηλό, ειδικότερα το επίπεδο γνώσεων των επαγγελματιών υγείας που εργάζονται σε κέντρα πρωτοβάθμιας υγείας. Επίσης, αξιοσημείωτη παρατήρηση ήταν ότι η επιτυχία ενός πληροφοριακού συστήματος σε ένα νοσοκομείο, ως προς την αποδοχή του από τους λειτουργούς υγείας βασίζεται στην ποιότητα της εκπαίδευσης που θα προηγηθεί.

ΤΙΤΛΟΣ	ΣΥΓΓΡΑΦΕΑΣ και ΧΩΡΑ	ΣΚΟΠΟΣ	ΕΞΕΤΑΖΟΜΕΝΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	ΜΕΓΕΘΟΣ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ
Στάση των επαγγελματιών Υγείας απέναντι στην εφαρμογή των Νοσοκομειακών Πληροφοριακών Συστημάτων (ΝΠΣ).	Καλαφάτη, Μ., (2003) Ελλάδα.	Να διερευνήσει την πθθανή συσχέτιση της στάσης με δημογραφικούς ή άλλους παράγοντες.	Ιατρικό, Νοσηλευτικό και Διοικητικό προσωπικό.	N= 550	Nurse Attitude Toward Computer (NATC).	Περιγραφικός και Διερευνητικός Σχεδιασμός. Ποσοτική έρευνα.	Οι παράγοντες που επηρεάζουν την στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στα ΝΠΣ είναι η ηλικία, το φύλο, τα επίπεδα εκπαίδευσης, τα χρόνια προϋπηρεσίας και η εμπειρία στους Ηλεκτρονικούς Υπολογιστές.
Διερεύνηση των γνώσεων και των στάσεων των επαγγελματιών υγείας σχετικά με τη χρήση υπολογιστών με τη βοήθεια ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου στο Γενικό Νοσοκομείο Λακωνίας.	Τσορομώκος, Δ., και συν. (2014) Ελλάδα.	Διερεύνηση των παραγόντων που διαμορφώνουν τη στάση των χρηστών στη χρήση Ηλεκτρονικών Υπολογιστών.	Επαγγελματίες Υγείας από το Νοσοκομείο Λακωνίας.	N= 300	Nurse Attitude Toward Computer (NATC).	Κοινωνική Έρευνα. Ποσοτική Έρευνα.	Η ηλικία, τα συνολικά έτη Υπηρεσίας και η χρονολογία λήψης πτυχίου, είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας απέναντι στη χρήση των Ηλεκτρονικών Υπολογιστών.
Εκπαίδευση και στάσεις ιατρονοσηλευτικού προσωπικού του 401 Γ.Σ.Ν.Α στην χρήση τηλεϊατρικής.	Γκόντεβα, Μ., (2011) Ελλάδα.	Καταγραφή των προβλημάτων του συστήματος «Φίλιππος» μέσα από τα μάτια του προσωπικού και προτάσεις βελτίωσης.	Ιατρονοσηλευτικό προσωπικό του 401 Γ.Σ.Ν.Α.	N= 90	Αυτοσχέδιο ερωτηματολόγιο.	Μελέτη περίπτωσης.	Το σύστημα «Φίλιππος» πρέπει να γίνει πιο ταχύ και ευέλικτο. Να υπάρχει διασύνδεση με όλα τα τμήματα, καλύτερη προστασία δεδομένων και καλύτερη εκπαίδευση προσωπικού.
Nurses computer literacy and attitudes towards the use of computers in health care.	Torkaya, S.G. και Άγα, N., (2014) Τουρκία.	Η γνώση και η στάση των Νοσηλευτών στη χρήση Πληροφοριακών Συστημάτων στα Νοσοκομεία.	Νοσηλεύτες που εργάζονται σε πανεπιστημιακά νοσοκομεία της Τουρκίας.	N= 688	Multicomponent Assessment of computer literacy (MACL) και Pretest for attitudes Toward Computers in healthcare Assessment Scale V.2 (PATCH).	Ποσοτική Έρευνα.	Δεν φάνηκε να επηρεάζουν τη στάση των λειτουργών: το φύλο, η ηλικία, το εκπαιδευτικό υπόβαθρο, η νοσηλευτική εμπειρία, ο τίτλος εργασίας. Γενικά θετικοί στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών και δεκτικοί με το ότι τα πληροφοριακά συστήματα είναι απαραίτητα.
Factors Affecting Nurses Attitudes Toward Computers in Healthcare.	Kaya, N. (2011) Τουρκία.	Να προσδιορίσει τους παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των Νοσηλευτών απέναντι στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές στον τομέα Υγείας.	Νοσηλεύτες που εργάζονται σε ένα δημόσιο και ένα πανεπιστημιακό Νοσοκομείο.	N= 890	Questionnaire for demographic information και Pretest for attitudes Toward Computers in healthcare Assessment Scale V.2 (PATCH).	Συγχρονική Μελέτη.	Σημαντική στατιστική διαφορά μεταξύ ερωτηθέντων βάσει ηλικίας, οικογενειακής κατάστασης, μορφωτικού επιπέδου, τίτλου θέσεως εργασίας και προηγούμενης εμπειρίας στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών.

Attitudes towards the use of information and communication technologies (ICT) at work: Findings from the health care sector in Greece.	Vozikis, A., et al (2010) Ελλάδα.	Διερεύνηση της σχέσης παραγόντων και χρήσης (ICT) στον εργασιακό χώρο.	Διοικητικό ,Ιατρι-κό και Νοσηλευτικό Προσωπικό, δημόσιων νοσοκομείων ηλικίας 39(+ 19), τυχαία επιλογής.	N= 223	Questionnaire of demographic element και Questionnaire «16-19 Computer Attitudes Scale»	Ποσοτική Έρευνα.	Οι λειτουργοί που χρησιμοποιούν ήδη υπάρχοντα πληροφοριακά συστήματα είναι πιο θετικοί στην εισαγωγή νέων τεχνολογιών, πιθανόν επειδή μπορούν να αντιληφθούν τα πλεονεκτήματα ενός καινούργιου πληροφοριακού συστήματος. Οι νέοι ηλικιακά επαγγελματίες υγείας και οι επαγγελματίες με περισσότερη μόρφωση αναλαμβάνονται καλύτερα τα πλεονεκτήματα και τα οφέλη ενός πληροφοριακού συστήματος.
Nursing and midwifery student's attitudes to computer use in Healthcare.	Atay, S., et al (2014) Τουρκία.	Να διερευνηθεί η εικόνα των φοιτητών νοσηλευτικής και μαιευτικής για τη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών στον τομέα Υγεία.	Φοιτητές νοσηλευτικής και μαιευτικής σχολής.	N=247	Pretest for attitudes Toward Computers in healthcare και Chi-square significance test in data analysis.	Ποσοτική Έρευνα.	Θετική στάση των φοιτητών Νοσηλευτικής και Μαιευτικής απέναντι στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών στον τομέα Υγείας. Το ποσοστό αποδεκτικότητας ήταν υψηλότερο στους φοιτητές που είχαν περισσότερη εμπειρία με ηλεκτρονικούς υπολογιστές.
Health workers' knowledge of and attitudes towards computer applications in rural African Health Facilities.	Sukums, F., et al (2014) Σουηδία.	Να διερευνηθεί η γνώση η εμπειρία και η στάση των λειτουργών υγείας στη χρήση ηλεκτρονικών υπολογιστών πριν την εφαρμογή του συστήματος Qual- mat electronic CDSS.	Λειτουργοί Υγείας μέσου όρου ηλικίας 37.6 χρονών.	N=108	Δομημένο ερωτηματολόγιο, Ημιδομημένες Συνεντεύξεις και Chi-squared test In data analysis.	Συγχρονική Μελέτη.	Η ηλικία, τα συνολικά έτη Υπηρεσίας και το έτος λήψης πτυχίου, είναι παράγοντες που επηρεάζουν τη στάση των επαγγελματιών υγείας. Οι άνδρες παρουσίασαν πιο θετική στάση απέναντι στο Qualmat electronic CDSS.
Knowledge and utilization of Computers Among Health Professionals in a Developing Country: A cross- sectional study.	Alwan, K., et al (2015) Αιθιοπία.	Διερεύνηση και αξιολόγηση των γνώσεων χρήσης ηλεκτρονικών υπολογιστών επαγγελματιών υγείας εργαζόμενων σε Νοσοκομεία της Αιθιοπίας.	Επαγγελματίες Υγείας που εργάζονται σε Νοσοκομεία στην Αιθιοπία.	N=554	Ημιδομημένο ερωτηματολόγιο.	Συγχρονική Μελέτη.	Χαμηλό επίπεδο γνώσης θεμάτων ηλεκτρονικών υπολογιστών και πληροφοριακών συστημάτων σε Νοσοκομεία, κυρίως από επαγγελματίες υγείας πρωτοβάθμιων κέντρων υγείας. Όπου υπάρχει πληροφοριακό σύστημα, η επιτυχία αποδοχής του από τους λειτουργούς υγείας εξαρτάται από την εκπαίδευση που θα προηγηθεί.

Συμπεράσματα

Η εξής συστηματική ανασκόπηση έλαβε χώρα μέσα στα πλαίσια της διδακτορικής διατριβής του αρθρογράφου και αποσκοπεί τη διερεύνηση παραγόντων οι οποίοι πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά το σχεδιασμό ενός ΟΠΣ στις ΥΨΥ Κύπρου. Κατά τη λήψη συμπερασμάτων λήφθηκε επίσης υπόψη και το γεγονός ότι μερικά από τα πιο πάνω συμπεράσματα, πιθανόν να είναι άνευ σημασίας για τα κυπριακά δεδομένα, λόγω διαφορών στο κρατικό σύστημα υγείας, στο βιοτικό επίπεδο ή άλλων παραγόντων. Συνεπώς, μέσα από ανάλυση και μελέτη των επιλεγμένων άρθρων, πηγάζει το συμπέρασμα ότι η ηλικία, το φύλο, το έτος λήψης πτυχίου, τα επίπεδα εκπαίδευσης σε θέματα τεχνολογίας, τα χρόνια προϋπηρεσίας και η εμπειρία των λειτουργών υγείας με ηλεκτρονικούς υπολογιστές είναι οι κυριότεροι δημογραφικοί παράγοντες που ενδεχομένως να επηρεάσουν τη στάση τους.

Επομένως, η διασφάλιση της αποδοχής ενός πληροφοριακού συστήματος ως καινοτομία στο χώρο της υγείας βασίζεται στον τρόπο διαχείρισης των πιο πάνω παραγόντων από το σχεδιαστή. Έτσι, ο σχεδιαστής θα πρέπει να διαθέσει χρόνο για κατανόηση των πολιτισμικών αξιών και των αναγκών του κλινικού χώρου, αλλά και των μελλοντικών χρηστών. Περαιτέρω, ένα επιτυχές ΟΠΣ πρέπει να είναι γρήγορο, εύκολο και φιλικό στη χρήση του, ούτως ώστε να γίνει αντιληπτό, χρήσιμο και προπάντων αποδεκτό από όλους τους επηρεαζόμενους λειτουργούς. Διαφάνηκε ότι, το πρόβλημα μη αποδοχής ενός ΟΠΣ σε άλλα νοσοκομειακά συστήματα όπου διερευνήθηκαν για τους σκοπούς αυτού του άρθρου, όπως και πιθανόν στις ΥΨΥ Κύπρου, μπορεί να αναχαιτιστεί με τη σύσταση προγραμμάτων ενημέρωσης των λειτουργών για τα οφέλη που θα προσκομιστούν από την εφαρμογή πληροφοριακών συστημάτων, καθώς και με σχετικά προγράμματα εκπαίδευσης για τη λειτουργία και τη σωστή χρήση του μηχανογραφημένου συστήματος που θα εφαρμοστεί. Εν κατακλείδι, η ειδικότερη μελέτη της επίδρασης των πιο πάνω αποτελεσμάτων θα προκύψει σε μεταγενέστερο στάδιο, κατά την διεκπεραίωση μιας ποιοτικής και μιας ποσοτικής έρευνας. Κατά τη διεξαγωγή αυτών, ο συγγραφέας θα δημιουργήσει ερωτήματα που θα σχετίζονται με τα αποτελέσματα της παρούσας ανασκόπησης. Πιο συγκεκριμένα ο συγγραφέας θα διερευνήσει κατά πόσο το ποσοστό αποδεκτικότητας ενός ΟΠΣ στις ΥΨΥ θα επηρεαστεί από το ποσοστό γυναικών και ανδρών λειτουργών υγείας, το επίπεδο μόρφωσης τους καθώς και το επίπεδο εξοικείωσής τους με πληροφοριακά συστήματα και ηλεκτρονικούς υπολογιστές. Τέλος θα διερευνήσει τρόπους με τους οποίους τα επίπεδα επιδεκτικότητας τους θα βελτιωθούν καθώς και τις απόψεις τους ως προς το περιεχόμενο του ΟΠΣ, αποσκοπώντας τη δημιουργία όσο το δυνατόν αποδοτικότερου συστήματος. **Συζήτηση**

Είναι γεγονός ότι, ο τομέας της πληροφορικής παρουσιάζει σημαντικό ενδιαφέρον και ραγδαία ανάπτυξη στις μέρες μας. Οι παράγοντες που επηρεάζουν την απόφαση

για εφαρμογή καθώς και την αποδεκτικότητα των χρηστών ενός πληροφοριακού συστήματος σε φορείς υγείας (ΠΣΥ), ποικίλουν. Έχουν αποτελέσει αντικείμενο σωρείας μελετών, των οποίων τα αποτελέσματα πολλές φορές διαφέρουν μεταξύ τους, ενώ ταυτόχρονα μερικές από αυτές αλληλοεπηρεάζονται από άλλες. Το παρόν άρθρο, αποτελεί προϊόν εκτενούς συστηματικής βιβλιογραφικής ανασκόπησης διαφόρων υφιστάμενων μελετών, οι οποίες εισάγουν μερικούς από τους πιο σημαντικούς και πιο συστηματικά εμφανιζόμενους παράγοντες που έχουν επιρροή στο εν λόγω ζήτημα.

Ο συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι, ο ίσως σημαντικότερος παράγοντας που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη από τους σχεδιαστές ΠΣΥ, ο οποίος πιθανόν να καθορίσει την αποδοχή του, είναι η ευκολία χρήσης και χειρισμού του από τους λειτουργούς. Εν τέλει, ο συγγραφέας παρατηρεί ότι οι περισσότερες υφιστάμενες, σχετικές έρευνες με τις οποίες είχε τριβή κατά τη βιβλιογραφική ανασκόπηση καταλήγουν σε γενικευμένα συμπεράσματα. Αποτελεί λοιπόν, πρόταση του ερευνητή ότι ίσως για την εξαγωγή πιο έγκυρων και αξιόπιστων αποτελεσμάτων, καθώς και συγκεκριμένων ερευνητικών πορισμάτων σχετικών με το ερώτημα που έθεσε πιο πάνω, θα πρέπει σε μελλοντικό στάδιο, να πραγματοποιηθεί μια έρευνα που να χρησιμοποιεί τη μέθοδο του ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Ο συγγραφέας στηρίζει την εισήγησή του στο γεγονός ότι σε αντίθεση με το χειρόγραφο ερωτηματολόγιο, το ηλεκτρονικό προσφέρει τη δυνατότητα αμεροληψίας και αποφυγής σφαλμάτων κατά την εισαγωγή δεδομένων και κατ' επέκταση αποτελεσματικότερη και γρηγορότερη αποθήκευση και συλλογή δεδομένων (Van Selm & Jankowski N.W, 2006).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσα

1. Αγραφιώτης Δ. (1994), " Τεχνολογία - Συστήματα - Πολιτισμός ", ΥΣΑ, 32(12)
2. Βασιλείου, Α. (2012) Η αναγκαιότητα εφαρμογής ενός ολοκληρωμένου πληροφοριακού συστήματος στις Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας. Μεταπτυχιακή Διατριβή. Πανεπιστήμιο Frederick.
3. Γκοντέβα, Μ. (2011) Εκπαίδευση και στάσεις ιατρονοσηλευτικού προσωπικού του 401 Γ.Σ.Ν.Α στη χρήση τηλεϊατρικής. Μεταπτυχιακή. Πανεπιστήμιο Αιγαίου. Διατριβή. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <http://hdl.handle.net/11610/13858> (13/3/2017)
4. Δικτυακός τόπος Υπουργείο Υγείας Κυπριακής Δημοκρατίας http://www.moh.gov.cy/moh/moh.nsf/index_gr/index_gr?OpenDocument Υπηρεσίες Ψυχικής Υγείας, Ιστορική αναδρομή http://www.moh.gov.cy/Moh/MHS/MHS.nsf/DMLhistory_gr/DMLhistory_gr?OpenDocument (13/3/2017)
5. Καλαφάτη, Μ. (2003) Στάση Των Επαγγελματιών Υγείας Απέναντι Στην Εφαρμογή Των Νοσοκομειακών Πληροφοριακών Συστημάτων. Διδακτορική

Διατριβή. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ). Σχολή Επιστημών Υγείας. Τμήμα Νοσηλευτικής. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/22257> (13/3/2017)

6. Λούσα . Δ (2010) Καταναεμημένο Ιατρικό Πληροφοριακό Σύστημα. Μεταπτυχιακή εργασία. Τεχνολογικό εκπαιδευτικό ίδρυμα Κρήτης

Ξερόγλωσση

7. Alwan, K., et al. (2015) "Knowledge And Utilization Of Computers Among Health Professionals In A Developing Country: A Cross-Sectional Study". JMIR Human Factors, Vol. 2, no. 1, pp. e4. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4797659/> (13/3/2017)
8. Atay, S., et al. (2014) "Nursing And Midwifery Students' Attitudes To Computer Use In Healthcare". Nursing Practice Today, Vol. 1, no. 3, pp. 147-154. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <http://npt.tums.ac.ir/index.php/npt/article/view/22> (13/3/2017)
9. GQrda, T., & Nurten, Kaya. (2014) "Nurses' Computer Literacy And Attitudes Towards The Use Of Computers In Health Care". International Journal of Nursing Practice, Vol. 21, no. 2, pp. 141-149. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pub-bmed/24804813> (13/3/2017)

Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/20975539> (13/3/2017)

11. Lye, WP., Levin, BS. (2006) Medical legal aspects of Medical records. Lawgers and judges Publishing Company, USA
12. Rogers, E., (1995) Diffusion of Innovations. (4th edition), Free Press, New York
13. Sukums, F., et al. (2014) "Health Workers' Knowledge Of And Attitudes Towards Computer Applications In Rural African Health Facilities". Global Health Action, Vol.7, no. 1, pp. 24534. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4212075/> (13/3/2017)
14. Tsoromokos, D., et al. (2015) Knowledge and Attitudes from Healthcare Professionals toward to the Computers. International Journal Of Health Research and Innovation, Vol. 3, no.1, pp. 29-47. Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο http://www.scienpress.com/Upload/IJHRI/Vol%203_1_3.pdf (13/3/2017)
15. Vozikis, A., Maria, Y. & Ioannis, P. (2010) "Attitudes Towards The Use Of Information And Communication Technologies (ICT) At Work: Findings From The Health Care Sector In Greece". Spoudai, Vol. 60, no.1, pp. 82-96 Ανάκτηση από διαδικτυακό τόπο <http://spoudai.unipi.gr/index.php/spoudai/article/view/19> (13/3/2017)